

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа с.Торгалыгский
муниципального района «Улуг-Хемский кожуун Республики Тыва»

«РАССМОТРЕНО»
на педагогическом совете
протокол № 01
от 30.08.2024г.

«СОГЛАСОВАНО»
зам дир. по УВР
 /Домбаа О.С.-Д./
« 30 августа 2024г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности по предмету «Родная (тувинская литература)» «Чечен чогаал болгаш улустун аас чогаалы: улегер домактар»
для учащихся 6 класса
Уровень общего образования: основное общее образование, 5-9 классы
Срок реализации: 1 год
Количество часов -34 часа, 1 час в неделю

2024- 2025 учебный год

6 класс «Чечен чогаал болгаш улустуң аас чогаалы: үлегер домактар»

Кезек	Кичээл №	Тема	Кичээлдин хевири	Өөреникчинин ажил-чорудулгазы	Башкының ажил чорудулгазы	План ёзугаар эрттиргени	Херек кырында эрттиргени
Кириилде кичээл (2 ш.)	1	Үлегер домактар – улустуң аасчогаалының биче жанры	Кичээл-лекция	Тыва улустуң үлегер домактары чоннуң угаан бодал культуразының чугула кезээ болгаш дыл чугаазының уран чечен аргаларының бир хевири дээрзин билип алыр	Үлегер домактар, чечен сөстөр чоннуң үзел бодалын, күш-ажылчы дуржулгазын, чурттап эрткен төөгүзүн илередип турар болгаш кижилернин аразында социал харылзаазы-биле сырый холбашкандээрзин уругларга таныштырар. Үлегер домактар сургаал чогаалы, чаңчылдың, чурум-сагылганың үлегерин көргүзүп, кижилерни багай аажы-чаңдан ырадып, эки аажы-чаңныг болурун суртаалдап турар деп өөредип, кижизидер		
	2	Тыва үлегер домактарны чыып, шинчилер эге лээниниңайтырыглары. Будуп Б.К – тыва үлегер домактарны чыып тургускан авторларның бирээзи.	Кичээл-таныштырылга	Тыва үлегер домактарны чыып, кадагалаар ажилдарны чорудуп турган эртемденнер дугайында билип алыр. Тыва үлегер домактарны чыып тургускан авторларның бирээзи – Б.К. Бүдүптүң чогаадыкчы ажил-херээ- биле таныжар	Тыва үлегер домактарны чыып, шинчилер эгелэ эниниңайтырыгларын уругларга тайылбырлаар. Б.К. Бүдүптүң «Тыва үлегер домактар болгаш чечен сөстөр» деп ному-биле таныштырар		
«Үлегер сөстенүгүл чок» (14	3-4	Тыва дыл – чоннуң культуразының шыгжамыры. Үлегер сөстөрнин делгем, ханы уткалы, дылының уран-чечени	Кичээл-таныштырылга	Тыва дылынга ынак, хүндүткелдиг болурун медереп билер. Үлегер домактарның ханы утказын тодарадыр, дылдың утказын тайылбырлаар чугаагакиржир	Тыва аас чогаалының кайгамчык байлаан, жанрлар дугайын катаптаар. А.С. Төгүй-оолдуң шинчилелдери-биле уругларны таныштырар. Үлегер домактарның ужуру-утказын сайгарар		

ш.)					ажылдарга уругларны кириштирер		
5	Үлегер домактарның тургузуу, хемчээли	Кичээл-сайгарылга	Үлегер домактарны тургузуунун база ойзу чугаалаар	Үлегер домактар чоннун бодалын каксы сөглээр органытургузуп турар – ол иштики тургузуг			
				кылыр. Башкының айытканы үлегер домактарны сайгарарын өөренир	дээрзин уругларга билиндирер. Үлегер домактарның хевир тургузугболгаш тускай аян, аялгалыының – даштыкы тургузуунун онзагайын таныштырар		
6	Тыва чоннун төөгүзү болгаш амыдыралы үлегер домактарда. Чогаалдар сайгарылгазы	Кичээл-сайгарылга	Чоннун амыдыралының янзы-бүрү талаларының үлегер домактарга илереп кээрин өөренип алыр. Үлегер домактар кирген шүлүк, проза чогаалын (1-1) сайгарар. Башкының де ткимчези, удуртулгазы-биле «Тыва чогаалда улустуң аас чогаалының ажыглалы» деп темага шинчилел ажылынга белеткенир. Тема шилиир.	Тыва чоннун чаңчылчаан ажыл ижиниң – мал ажылының хайгааралдарының ү			
7	Тыва болгаш өске чоннарның үзел- бодалының чүүлдешкээн илереткен үлегер домактар	Кичээл- таныштырылга	Тыва болгаш өске бурят, хакас үлегер домактарны деңней сайгарып өөренир	Тыва болгаш өске чоннарның үлегердомактарның уjur-утказының дөмейлешкек талаларын уругларга таныштырар, үлегер домактарны деңней сайгарып өөрениринге чаңчыктырар			

8-9	Көшкүн тыва чоннуң амыдыралыболгаш шүлүктөр	Кичээл-сайгарылга	Үлегер домактар кирген шүлүкчогаалын сайгарар	Үлегер домактарның ужур-утказын ажыглаан шүлүк чогаалын сайгарыпөөренир		
10-11	Улусчу ужурлар болгаш үлегердомактар	Кичээл-сайгарылга	Тыва улустун эт-херексел, чер-чурт, төрөл аймакка хамаарышкан, эп- найырал, хүндүткел илереткен үлегер домактарны сайгарар. Үлегер домактар дугайында дыңнадыг кылыр	Үлегер домактарны тывылган үези болгаш чаңчылдар, ёзулалдар биле холбаалыын билиндирер. Чер- чуртунга, оран-савазынга, эт-херекселинге хүндүт келдигчоруурунга кижизидер		
12	Чоннуң узак болгаш ханы, делгемугааны – үлегер домактарда. Оларның кижизилгелиг ужур-утказы	Кичээл-ажык чугаа (кичээл- ужуражылга)	Тыва болгаш өске-даа чоннарның үлегер домактарында ханы өөредиглиг, кижиз идилгелиг уткалыг бодалдар барыныңдугайында чугаага киржир (дыңнадыын таныштырар)	Уругларның аас чугаазын байыдар, чараш аажы-чаңга кижизидер сорулгалыг ада-иелер, улуг назылыг азы чечен-мерген кижилер чалап, ужуражылга-кичээлди эрттирер		
13	Тыва проза чогаалында үлегер домактарның ажыглалының	Кичээл - сайгарылга	Проза чогаалдарының онзагайын сайгарып өөренир.	Калбак чогаалда үлегер домактарның ажыглалының		
	онзагайы		«Тыва чогаалда улустун аас чогаалының ажыглалы» деп темага шинчилел ажылынга белеткенир	дугайында уругларга таныштырар. Уругларга сөзүг лелдиң сайгарылгазын кыл ырынгадузалажыр, деткиир		
14	Тыва шүлүк чогаалында үлегердомактарның ажыглалының онзагайы.	Практиктиг кичээл	Башкының сайгарылгага сүмелээн чогаалдарын шилип шүлүктүн сайгарылгазын кылыр. «Тыва чогаалда улустун аас чогаалының ажыглалы» деп темага шинчилел ажылынга белеткенир	Шүлүк чогаалда үлегер бээр, шилилгелиг ажылдаарынга чаңчыктырар		

	15-16	Шинчилел ажылы: «Тыва чогаалда улустун аас чогаалынын ажыглалы»	Кичээл-шинчилел	Шинчилел (төлөвилел) күүседери	Үениң аайы-биле тыптып турар үлегер домактар		
	17	Тыва улустун үлегер домактарындакирип турар чоннун философчу бодалдары. «Алды аргалыг, беш мегелиг»	Кичээл-лекция	Тыва улустун үлегер домактары, чечен сөстери ханы, делгем утканы сиңирип чоруурун танып, билип алыр. Үлегер домактар анаа-ла тыптып келбээн, кандыг-ла-бир үндезинниг дээрзин өөренир. «Алды арга, беш меге» дээн ойзу- кыйзы уткада шажынчы өөредиг сиңиргенин билип алыр	Тыва улустун үлегер домактарында кирип турар чоннун философчу бодалдарынын дуг айында амыдыралчы чижектерге даянып таныштырар. «Алды аргалыг, беш мегелиг» деп үлегер домакты өөрениринин чугулазын өөредир		
«Алды аргалыг, беш мегелиг» (12 шак)	18	Алды арганың бирээзи: өргүл кылыры. «Чарын эьдин чааскаан чивес, чанында эшке кара салбас»	Кичээл-сайгарылга	Алды арганың элдээртии чүл, үндезини кайыын келген, кандыг алды утка илередип турарын сонуургаар, билип алыр. Өргүл деп чүл дээрзин шингээдип алыр	Бодунда бар чүүлдү өскелерге бериксээринин чылдагааны, өргүл боттандыарда бодалдар кайнааругланыр, кандыг сеткил кижиде күштүг турарын таныштырар. Өргүлдер үш хевирлерин өөредир. Чогаалдарны сайгарып, өргүлкандыг түңнел эккээрин уруглар- биле ажык чугаалажыр: «» «»		
	19	Алды арганың бирээзи: тергиинмөзү-шынарлыг болуру. «Улуун улчутпас, аныян алгыртпас», «Чааскаан олургаш, сагыжың шинчиле, хөйнүн аразынгасөзүң быжыгла».	Кичээл-сайгарылга	Тергиин мөзү-шынарлыг болуру, өг- бүлениң ёзу- чаңчылдарын сагып, ниитилелдин хоойлу- дүрүмнерин хажытпайн чурттаары дээрзин билип алыр. Бодунуң шын үзел- бодалдыг чурттаарынга бо билиг чугула, ону хүнден хүнче сагып чурттаар деп билип алыр. Бодун хайгааранып	Кижиниң чаражы ооң бөдүүн, мерген аажы-чаңында Бодун хайгааранып чурттаары кижини багай аажы-чандан, үүлгедиглерден камгалаар дээрзин уругларга чижектер-биле бадыткап тургаш, тайылбырлап бээр.		

				чурттаары кижини багай аажы-чаңдан, үүлгедиглерден камгалаар дээрзин сактып алып			
20	Алды арганың бирээзи: шыдамыкболуру. «Шолук сагыш човадыр, сыяп сагышсуксадыр», «Сөске шын херек, багга доң херек»	Кичээл-сайгарылга	Чуртталгада ак (бүгү чүве аайлажып турар – эки), кара (ажыл-херек чогуvain баар – багай) катай чоруур дээрзин билип алып. Шыдамыккижи бак чаңнаан кижилерни-даа, бүтпийен барган ажылды-даа шыдажып эрте бээр деп билип алып	Быть довольным тем, что есть, думать об одном, не отвлекаться разными мыслями – это есть успокоение ума, мысли. Пребывая внимательным к чему-то одному, человек учится управлять собой, приучает себя к определённомu мировоззрению.			
21	Алды арганың бирээзи: кызымак (чүткүлдүг) болуру. «Күзэнин – чедер, сураанын – тывар», «Тайып ужур, даянып турар»	Кичээл-сайгарылга	Кижиниң чараш, күштүг хевирлеттнеринге чүткүлдүг болуру дыка чугула деп билип алып. Хөй күжүн үндүрүп тургаш, кижини багай чаңдан-даа адырлып аар, күзелин- даа боттандырып аар дээрзин шингээдир. Чаа билиг, чүткүл, кызымак болуру кижиге херек дээрзин сайгарып турар чогаалдарга даянып, өөренир	Кижиниң чараш аажы-чаңныг, күштүг тура-соруктугхевирлеттнеринге к			
22	Алды арганың бирээзи: даян кылыры(быжыг угаан). «Боданганы ботка херек», «Сөглээн сөс, керткен ыяш»	Кичээл-сайгарылга	Бодун бот-хайгааранып, угаанын чаңгыс черге мөөңнөп өөренири кижини турум байдалга өөредир деп билип алып. Бодун оожум байдалга тудуп билيري кижини багай аажы- чаңдан адыраынга, угааны быжыг, чүвени эки сактып аарынга ажыктыг дээрзин билип алып. Сайгарып турар үлегер домактарынга даянып, бодунун чурумун тудуп өөренир	Амыдыралда бар бүгү-ла дүрген болуп турар болуушкуннардан хосталып ап чорууру херек дээрзин уругларга тайылбырлаар. Кыска кижини чуртталгазын үнелээринге өөредир. Үлегер домактарны сайгарып, ажык чугаага уругларны чаңчыктыраары, дидим болурунга өөредир			

	23	Алды арганың бирээзи – мергенугаанныг болуру. «Оолдуг кижиге оя сөглээр, кыстыгкижи кыя сөглээр», «Мурнун хынаар, соон истээр»	Кичээл-сайгарылга	Экини азы багайны долузу-биле ханы угаап, ылгап шыдаптар угаанныг болуру чугула деп билип алыр. Мерген угаан кижиге «ол херек», «бо херек чок» деп өөредир	Алды арганың эн сөөлгүзү – мерген угаанныг болуру дээрзин уругларга таныштырар.		
				дээрзин сактып алыр. Мерген угаанныг болуру чүгле кырган улуста бар деп бодалдан адырлыр, мерген угаан бичии улуска турар дээрзин чогаалга даянып сайгарар.			
	24	Хоозун шынар, меге көрүш дугайында бодал. «Кургаг ыяш чулук чок, куруг чугаа дуза чок» Беш меге: хевир меге «Кускун кара-даа болза, төлүнгөынак»	Кичээл-угаап бодаашкын	Үлегер домактарга болгаш чогаалдарга даянып, «хоозун шынар» «меге көрүш» деп билиишкинниерни утказын билип алыр. Карак биле көрүп турар азы миннишкин органнары -биле кандыг-даа хевир үрелиишкинге таваржыр дээрзин сактып чоруурунга өөренир.	Чуртталгада бар кижиктерге дендии хандыкшылдыг болуру шын эвес деп тайырбырны бээр. Чүү-даа чүве мөнгө эвес: үрелип бустур, чиде бээр дээрзин амыдыралчы чижектерге даянып тайылбырлаар. «Хоозун шынар» деп билиишкинниң утказын уругларга тайылбырлаар		
	25	Беш меге: миннишкин меге «Кокпага киргенде, койгун чүгүрүк, коданга киргенде, ыт ээрги», , «Каарган кас эдергеш, даванындоңурган»	Кичээл-угаап бодаашкын	Кижиге меге миннишкинге алзып алгаш, чазыг кылып болур дээрзин билип алыр.	Мага-ботка өөрүнчүг, багай болгаш ындыг-мындыг-даа чогаалдарга болгаш үлегер домактарга даянып, таныштырар.		

26	Танып көрүп аары (ылгап билипаары) меге. «Киж и өдөлээр, кинчи үстүр», «Дүктүг-даа болза, түлээр, түрөңги-даа болза, сегиир», «Дазылдыг-даа болза, дагалыг-даа болза, таяр»	Кичээл-угаап бодаашкын	Чүвөлөрн и алыс шын бойдузундан ындыг шынарлыг кылдыр көрүп, хүлээп тура, олар өске шынарлыг база бооп болур дээрзин ханысайгарып, өөренир. Чечекти танып көөрү: бо чечек ак, бо сарыг, дуу кызыл. Чечекти бодунуң бодап турары-биле ылгай көөрү меге көрүш апаарын билип шингээрири: ак чечек мээни, меңгим ак дээн хевирлиг ылгаары. Мээң кылдыр	Чүвөлөрн иң алыс бойдузунун шынарлары бар, олар турум эвес дээрзин урулгарга тайылбырлап бээр. Чүвени бир дугаар көрүп, хүлээп тура, олар оларны эки деп меге танып көрүп болурун амыдыралчы чиж ектерге тайылбырлап бээр. Чүгл е эки (херек) азы чүгл багай (херекке албас) деп хүлээп өөрөнмес дээрзин билиндирер.		
			бодапкаш, меге – хандыкшылга алзып болурун кичээңгейге алыр. Чараш хапта белек чүгл е чараш эвес, а айыылды эккеп болур деп чүвөлөрн иң алыс бойдузун ылгап билиптер угаан байдалын башкының тайылбырындан, ч огаал сөзүглелинге даянып сайгарып өөренир.			
27	Сагыш-сеткилде меге (хоозун)шынарлар «Бак сагыш башка халдаар», «Эткенсөс ээзин эргиир»	Кичээл-угаап бодаашкын	Сагыш-сеткилди ал-боду кылдыр бодаары шын эвес дээрзин билип өөренир. Башкының тайылбырын дыңнап, үлегер домактарга даянып, «сагыш-сеткил», «мага-бот», «чугаа- домак» меге, хоозун шынарларга алзып болур, айыылдыг, хирлиг сагыш-сеткилге, угаанга, мага-ботка чагыртпайн деп ме дереп өөренир	Бодунуң сагыш-сеткилин, мага-бот, чугаа-домаан хайгаарап, эде-хере тыртып өөрениринин чугулазын тайылбырлап бээр. Кандыг-даа кылдыныгның соонда түңнел бар боор деп амыдыралчы чижектерге, үлегер домактарга даянып өөр едир.		

24	Угаан-медерелде меге (хоозун) «Кылык ботту човадыр», «Даап сөглээр – тамылыг, танып сөглээр –буянныг», «Даг көрбейн,эдээң азынма,суг көрбейн, идиң ужулба»	Кичээл-угаап бодаашкын	Чүвелерни мөңгө кылдыр угаап көөругаан кандыг-бир чүвеге хандыкышылды күштелдирер болгаш чазыгларга чедири болурун билип аар. «Мен» бар мен дээн билишкинни мөңгө кылдыр бодаары, «чаңгыс чурттаар чуртталга» кылдыр боданыр көрүш хоозун дээрзин үлегер домактарга, чогаалдарга даянып, утказын билип өөренир	«Угаан» деп билишкинни уругларның чүве сактып, шингээдир харык-шинээнге дүүшт үр тайылбырлап бээр. Херек кырынла болгаш амыд ыралчы болуушкыннарга, чогаал, үлегер домактарга даянып, мугулай угаан дугайында чугаалажыр. Чырык, аргы угаанныг чоруурунун кижиге ажыктыын таныштырып, чараш мөзү-шынарлыг чуртта арынгакижизидер		
29	«Алды аргалыг, беш мегелиг» депүлегер домактын онзагайы. «Баштай үнген кулакты соңнайүнген мыйыс эртер», «Бак келзе, туттунма, эки келзе, салдынма»	Кичээл-демнежилге	Кижиниң чараш мөзү-шынарлыг, улуг частырыглар кылбайн, эки чурттаарының дөзү хоозун, турум эвес – меге дээр билишкинни билип алырын тыва улустун “Алды арга, беш меге” деп үлегер домаа тайылбырлар турар деп билип алыр. Беш чыындыны (5 мегени) угаап	Тыва чоннун «Алды аргалыг, беш мегелиг» деп үлегер домааның өөредиглиг, кижизиди лгелиг,кичээндириглиг ужур- утказын түңнеп чугаалажыр. Уругларның бот-тускайлан бодалдарын деткиир.		
			билиптер угаан кайгамчык чырык,мерген болур деп билишкинни билип, сайгарып өөренип алыр.			
Үлегер домактарның угаан сайзырадыр(4 шак)	30 «Боданганы ботка херек»	Кичээл-угаап- боданышкын (чогаадыг азы кыска чугаа чогаадыр)	Кижиниң иштики сагыш- сеткилиниң байлааның үлегер домактарда илереп кээриниң онзагайын: ойзу- кыйзы, серт кылбайн өөредир, кижизидер, сайзырадыр ының дугайында чогаадыг азы кыска чечен чугаа (шилилгелиг) бижиир. Чогаадыгга өөрөнгөн «Алды аргалыг, беш мегелиг»	Боттандырыглар, оон түңнелдери кандыг болурун баш бурунгаар даап бодап, өттүр билип чоруур мерген угаан дугайын кыска катаптаар. Чогаадыгның азы чечен чугааның планын тургузарынга уругларга тус- тус сүмелээр.		

				деп үлегер домааның онзагайын бижиир.			
	31	Үлегер домактарның тургузуунда метафора, деңнелге, гипербола, аллегория аргалары	Кичээл-сайгарылга	Янзы-бүрү темада кирген үлегер домактарның сайгарылгазын кылыр, дылдың уран чурумалдыг аргаларының кижиниң аажы-чаңының, дыл-домааның сайзыраарынга дээштиин сайгарып өөренир. Үлегер домактар дугайында дыңнадыг кылыр	Үлегер домактарның тургузуунда метафора, деңнелге, гипербола, аллегория аргаларының долгандыр турар боттуг чүүлдерни, болуушкуннарны медреселдиди-биле угаап-боданып өөрениринге база амыдыралды, октаргайны долучараш сагыш-сеткил-биле хүлээп чурттаарынга кижизижир турар салдарын өөредир		
	32	Үлегер домактарның кижиниң ниити сайзыралыга салдары	Кичээл-таныштырылга	Үлегер домактар дугайында дыңнадыгларын таныштырар	Уругларның бот-тускайлаң ажылдаанынга үнелел бээр		
	33	«Чечен – менде, чечек – черде» маргылдаазы (командалар аразына маргылдаа)	Кичээл-мөөрей	Уран чурулга, аянынг номчулгага, сценажыткан көргүзүглер мөөрейинге идепкейлиг киржир	Уругларның чыл дургузунда өөрөнгөн билиин катаптаар, быжыглаар. Уран чурулгага, аянынг номчулгага, сцена жыткан көргүзүглерге сонуургалын деткиир		
Түннел (1 шак)	34	«Аныяандан адың камна» деп ажыкчугаа	Түннел кичээл	«Аныяандан адың камна» деп ажыкчугаага киржири	«Алды аргалыг, беш мегелиг» деп үлегер домакка өөрөнгөн билиин херек кырында амыдыралга ажыглап чоруурунга кижизидер		

